

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ІСТОРІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

**Курс лекцій
для студентів спеціальності 034 Культурологія
Денна і заочна форми навчання**

Укладач: к.і.н. О.Демідко

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 7.03(075)

*Рекомендовано вченою радою історичного факультету
Маріупольського державного університету
протокол № 2 від 16 вересня 2020 року,*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лисак В. Ф., доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Маріупольського державного університету;

Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

Історія образотворчого мистецтва та архітектури. Курс лекцій для студентів спеціальності 034 Культурологія / Укладач: к.і.н. О.Демідко. – Київ: Видавництво К-Ліра, 2021. – 182 с.

ISBN 978-617-520-031-5

Курс лекцій призначений для вивчення навчальної дисципліни «Історія образотворчого мистецтва та архітектури» студентами спеціальності 034 «Культурологія».

Курс лекцій складається з трьох модулів: «Історія образотворчого мистецтва та архітектури від первісності до Середньовіччя» (п'ять лекцій), «Історія мистецтва від Ренесансу до Нового часу» (три лекції), «Історія мистецтва від ХІХ ст. до кінця ХХ ст.» (три лекції). До кожної лекції підготовлені питання для самоконтролю, а до кожного модуля – список рекомендованої літератури.

Завершує видання список навчальної літератури, необхідної для засвоєння дисципліни та словник термінів і понять.

Курс лекцій буде корисним не тільки для студентів, але й для мистецтвознавців, працівників галузі культури та для всіх, хто цікавиться світовою та українською культурою.

УДК 7.03(075)

ISBN 978-617-520-031-5

© О. О. Демідко, 2021

© МДУ, 2021

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
------------------------	---

МОДУЛЬ I. ІСТОРІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ ВІД ПЕРВІСНОСТІ ДО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Лекція 1. Вступ до дисципліни. Види образотворчого мистецтва та їх особливості	5
Лекція 2. Первісне мистецтво	9
Лекція 3. Мистецтво стародавнього Єгипту та Месопотамії.....	17
Лекція 4. Мистецтво Стародавньої Греції.....	31
Лекція 5. Мистецтво етрусків і стародавнього Риму	46
Рекомендована література до Модуля I.....	55

МОДУЛЬ II. ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВА ВІД РЕНЕСАНСУ ДО НОВОГО ЧАСУ

Лекція 1. Мистецтво середніх віків.....	56
Лекція 2. Мистецтво епохи Відродження: Італія.....	71
Лекція 3. Північне Відродження	92
Рекомендована література до Модуля II.....	97

МОДУЛЬ III. ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВА ВІД XIX ДО КІНЦЯ XX СТ.

Лекція 1. Мистецтво Нового часу	99
Лекція 2. Західноєвропейське мистецтво XIX ст.	118
Лекція 3. Основні напрями модернізму: XX ст.	140
Рекомендована література до Модуля III	155

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ	156
---	-----

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	160
--	-----

ПЕРЕДМОВА

Останніми роками зросла увага до проблем теорії і практики естетичного виховання як найважливішого засобу формування відношення до дійсності, засобу етичного і розумового виховання, тобто як засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості. *Історія образотворчого мистецтва та архітектури* є однією з базових дисциплін, що допомагає перетворити студентів на фахівців з високим інтелектуальним рівнем, освічених у різних галузях. Знання в галузі мистецтва дадуть їм можливість почуватися впевненіше, не тільки фахівцями вузького профілю, але й освіченими, інтелігентними людьми.

Мета викладання навчальної дисципліни – ознайомлення студентів спеціальності 034 «Культурологія» з основними еволюційними фазами світового мистецтва та архітектури, поняттями «*образотворче мистецтво*», «*графіка*», «*живопис*», «*архітектура*», «*скульптура*», «*стиль*», «*течія*», з творчістю провідних майстрів світового мистецтва, поглибити знання в галузі світової культури та дати розуміння основних принципів стилеутворення в образотворчому мистецтві та архітектурі.

Завдання вивчення навчальної дисципліни – формування у студентів базових знань у галузі основних художніх стилів, напрямів і творчих методів, головних стадій еволюції мистецтва – від первісності – до початку ХХІ ст., тобто ознайомлення з мистецьким доробком провідних країн світу, шедеврами світового мистецтва – перлинами провідних музейних колекцій, історією їх створення, що сприятиме підвищенню загального інтелектуального рівня студентів.

Актуальність дисципліни зумовлюється тим, що образотворче мистецтво є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадського і духовного становлення особистості. Саме тому сподіваємося, що цей курс стане цікавим і дійсно корисним, сприятиме розширенню наукового і культурного світогляду студентів.

МОДУЛЬ I.

ІСТОРІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ ВІД ПЕРВІСНОСТІ ДО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Лекція 1. Вступ до дисципліни. Види образотворчого мистецтва та їх особливості

План

1. Види мистецтва
2. Графіка
3. Живопис
4. Скульптура
5. Архітектура

1. Види мистецтва

Однією з основних завдань нашого суспільства, що постають перед системою сучасної освіти, є формування культури особистості. Актуальність цієї задачі пов'язана з переглядом системи життєвих та художньо-естетичних цінностей. Формування культури підростаючого покоління неможливо без звернення до художніх цінностей накопичених суспільством у процесі свого існування. Таким чином, стає очевидною необхідність вивчення основ історії мистецтв.

Для того щоб найбільш повно зрозуміти мистецтво певної епохи необхідно орієнтуватися у мистецтвознавчій термінології. Знати і розуміти суть кожного з видів мистецтв. Тільки у випадку володіння категоріально-понятійної системою людина зможе найбільш повно усвідомити естетичну цінність пам'яток мистецтва.

Мистецтво (творче відображення, відтворення дійсності в художніх образах.) Існує і розвивається як система взаємопов'язаних між собою видів, різноманіття яких обумовлено багатогранністю самого (реального світу, що відображається у процесі художньої творчості).

Види мистецтва – це історично сформовані, форми творчої діяльності, що володіють здатністю художньої реалізації життєвого змісту і різняться за способами її матеріального втілення (слово в літературі, звук у музиці, пластичні та колористичні матеріали в образотворчому мистецтві тощо).

У сучасній мистецтвознавчій літературі склалися певна схема і система класифікації мистецтв, хоча єдиної досі немає і всі вони відносні. Найбільш поширеною схемою є поділ на три групи.

До першої входять просторові чи пластичні види мистецтв. Для цієї групи мистецтв істотним є просторове побудову в розкритті художнього

образу – **Образотворче мистецтво**, Декоративно-прикладне мистецтво, **Архітектура**, Фотографія.

До другої групи належать тимчасові або динамічні види мистецтв. У них ключове значення набуває розгортається в часі композиція – Музика, Література.

Третю групу представляють просторово-часові види, які називаються також синтетичними або видовищними мистецтвами – Хореографія, Література, Театральне мистецтво, Кіномистецтво.

Існування різних видів мистецтв викликано тим, що жодне з них своїми власними засобами не може дати художню всеосяжну картину світу. Таку картину може створити тільки вся художня культура людства загалом, що складається з окремих видів мистецтва.

Образотворче мистецтво – група видів художньої творчості, що відтворюють візуально сприйнятту дійсність. Твори мистецтва мають предметну форму, що не змінюється в часі і просторі. До образотворчого мистецтва відносять: живопис, графіку, скульптуру.

2. Графіка

Графіка (у перекладі з грецької – «пишу, малюю») – це, перш за все малюнок і художні друковані твори (гравюра, літографія). Вона заснована на можливостях створення виразної художньої форми шляхом використання різних за забарвленням ліній, штрихів і плям, що наносяться на поверхню листа.

Графіка передувала живопису. Спочатку людина навчилася запам'ятовувати обриси і пластичні форми предметів, потім розрізняти і відтворювати їх кольори і відтінки. Оволодіння кольором було історичним процесом: не всі кольори були освоєні відразу.

Специфіка графіки – лінійні співвідношення. Вона, відтворюючи форми предметів, передає їх освітленість, співвідношення світла і тіні і тощо. Живопис знімає реальні співвідношення фарб світу, в кольорі і через колір вона висловлює істота предметів, їх естетичну цінність, перевіряє їх суспільне призначення, їх відповідність чи протиріччя навколишнього .

У процесі історичного розвитку в малюнок і в друковану графіку став проникати колір, і тепер вже до графіки відносять і малюнок кольоровою крейдою – пастель, і кольорову гравюру, і живопис водяними фарбами-акварель і гуаш. У різній літературі з мистецтвознавства існують різні точки думки з приводу графіки. В одних джерелах: графіка – це вид живопису, а в інших – це окремий підвид образотворчого мистецтва.

3. Живопис

Живопис – площинне образотворче мистецтво, специфіка якого полягає в представленні за допомогою фарб, нанесених на поверхню зображення реального світу, перетворених творчою уявою художника.

Живопис підрозділяється на:

– **Монументальний** – фреска (від італ. Fresco) – живопис по сирій штукатурці фарбами розведеними на воді і мозаїка (від французької mosaïque)

зображення з кольорових каменів, смальти (смальта – кольорове прозоре скло.), керамічних плиток.

– **Станковий** (від слова «верстат») – полотно яке створюється на мольберті.

Живопис представлений різноманітними жанрами:

– *Портрет* – основне завдання передати уявлення про зовнішній вигляд людини, розкрити внутрішній світ людини, підкреслити її індивідуальність, психолого-емоційний образ.

– *Пейзаж* – відтворює навколишній світ у всьому різноманітті його форм. Зображення морського пейзажу визначається терміном **маринізм**.

– *Натюрморт* – зображення предметів побуту, знарядь праці, квітів, фруктів. Допомогає зрозуміти світогляд і устрій певної епохи.

– *Історичний жанр* – розповідає про історично важливі моменти життя суспільства.

– *Побутовий жанр* – відображає повсякденне життя людей, звичаї, традиції того чи іншого етносу.

– *Іконопис* (у перекладі з грецької «молитовний образ») – основна мета направити людину на шлях перетворення.

– *Анімалізм* – зображення тварини, як головного героя художнього твору.

У ХХ ст. характер живопису змінюється під впливом засобів технічного прогресу (поява фото-і відео апаратури), що призводить до появи нових форм мистецтва – мультимедійного мистецтва.

4. Скульптура

Скульптура – просторово-образотворче мистецтво, що освоює світ у пластичних образах.

Основними матеріалами, що застосовуються в скульптурі, є камінь, бронза, мармур, дерево. На сучасному етапі розвитку суспільства, техногенного прогресу розширилася кількість матеріалів, які використовуються для створення скульптури: *сталь, пластик, бетон та інші*.

Існує два основні різновиди скульптури: *об'ємна тривимірна (кругова) і рельєф*:

– Горельєф – високий рельєф,

– Барельєф – низький рельєф,

– Контррельєфів – врізний рельєф.

За визначенням скульптура буває *монументальна, декоративна, станкова*.

Монументальна – використовується для прикрашення вулиць і площ міста, позначення історично важливих місць, подій тощо До монументальної скульптури відносяться:

– Пам'ятники,

– Монументи,

– Меморіали.

Станкова – розрахована на огляд з близької відстані і призначена для прикраси внутрішніх приміщень.

Декоративна – використовується для прикраси побуту (предмети дрібної пластики).

Образотворче мистецтво у сукупності своїх видів створює реальну картину життя людини та природи, а також наочно втілює ті образи, яких немає в реальності, які є наслідком людської фантазії.

Професії у царині образотворчого мистецтва

Творчих працівників у царині образотворчого мистецтва узагальнено називають художниками (хоча здебільшого кожен із них спеціалізується у певній галузі образотворчого мистецтва – як скульптор, маляр, графік тощо).

Образотворче мистецтво як галузь науки

Галузь передбачає дослідження засадничих закономірностей генези й еволюції образотворчого мистецтва як у цілому, так і на певних історично детермінованих стадіях його розвитку, зокрема стильових, у різному національному контексті; стадії над усім комплексом питань, пов'язаних із з'ясуванням специфіки жанрово-видової структури образотворчого мистецтва, його змісту та форми; здійснення опису, аналізу, витлумачення, атрибуції мистецьких творів, розгляд особливостей їх суспільного функціонування; вивчення набутоків окремих національних шкіл мистецтва, творчої практики художніх об'єднань, угруповань, окремих художників.

При розробленні тієї чи іншої проблематики спирається на досягнення музеєзнавства, реставрації, інших допоміжних дисциплін, враховує досвід споріднених суспільних наук.

5. Архітектура

Архітектура – це мистецтво зводити будинки і споруди, забудовувати території комплексами будівель різного призначення відповідно до сучасних технічних можливостей, конструкцій і матеріалів. Призначення архітектури – створення штучного середовища, необхідного людям для їхнього проживання, праці, фізичного і культурного розвитку. Архітектура, як вид мистецтва, є складовою частиною матеріальної і духовної культури людства. Основними засобами архітектури є композиція, точно вивірені пропорції, масштаб, рівномірна послідовність елементів конструкції (ритм), пластика об'ємів, фактура і колір матеріалів, що застосовуються для опорядження. Від початку будівництва в стародавні часи і до сьогодення архітектурні форми і стилі весь час змінювались. Здебільшого це відбувалось не за рахунок зміни форми будівлі, а внаслідок зміни її інтер'єра. Під поняттям «інтер'єр» розуміємо вигляд приміщення в будинку після його опорядження, тобто естетику і кольорову гамму фарбування і оздоблення, розміщення в ньому обладнання, меблів, картин, квітів тощо.

Основи теорії архітектури заклав у другій пол. I ст. до н.е. римський *інженер Вітрувій* у трактаті «*10 книг про архітектуру*». Він висунув 3 вимоги до спорудження будівлі: міцність, корисність, краса.

За призначенням архітектуру поділяють на типи: житлова, суспільно-громадська (культові будівлі, видовищні, адміністративні), промислова (виробничі транспортні торговельні споруди).

Складовою частиною архітектури є садово-паркове мистецтво – оформлення парків, скверів, бульварів.

Лекція 2. Первісне мистецтво

План

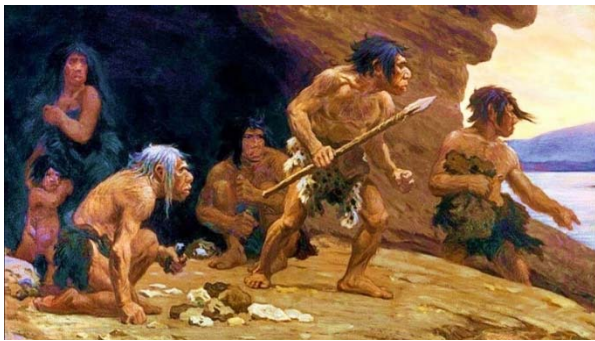
1. Давньокам'яний вік
2. Мезоліт
3. Неоліт

Людство, що живе в ХХІ ст., умовно позначеному сьогодні «*постісторичним періодом*», пройшовши величезний шлях відкриттів і осягнення світу, зробивши неймовірні наукові відкриття, реалізувавши свій розумово-інтелектуальний потенціал і розчарувавшись у згубних витратах науково-технічного прогресу, з величезним інтересом стало вивчати минуле, зокрема мистецтво доісторичного періоду. Наука про первісне мистецтво зовсім молода. Перші знахідки предметів художньої творчості первісної людини відносяться до ХІХ в. Але для визнання достовірності творів палеолітичної людини знадобилося багато зусиль ентузіастів. Основні знахідки були виявлені в Західній Європі: у Франції, Іспанії. І тільки коли подібні предмети і стоянки первісної людини були виявлені в інших частинах світу: в Західному Сибіру, на Алтаї, Кавказі, в Італії, суперечки про існування палеолітичного мистецтва припинилися.

Перші серйозні дослідження з первісного мистецтва з'явилися в ХХ ст. Первісний період був найбільш тривалим в історії людства. Мистецтво постійно розвивалося і змінювало форму вираження. Потрібно було зрозуміти сутність цього грандіозного явища світової художньої культури. Насамперед потрібно було з'ясувати послідовність розвитку первісного мистецтва, еволюцію образотворчих форм, відповісти на багато питань. Чим було мистецтво в момент своєї появи? Які мало функції? Що змусило людину-мисливця, яка була зайнята тільки утилітарною діяльністю, добуванням їжі, зайнятися свого роду творчістю? Звернення людини до художньої творчості, яке стало невід'ємною частиною буття первісної людини, – найбільша загадка. Питання про походження мистецтва, його сутність, призначення та сенс було вперше поставлено на наукову основу в другій половині ХІХ ст. завдяки розвитку археології, етнографії, антропології. Проблеми походження мистецтва найбільш повно знайшли вираження у культурологічних і гуманітарних дослідженнях сучасних учених. На підставі численних дослідницьких публікацій ми можемо прийти до висновку: образотворче мистецтво – одне з найстародавніших атрибутів людського буття. Воно старше, ніж держава і власність, старше всіх ремесел. Творчий імпульс для

первісної людини був настільки ж природний, як мисливський інстинкт, як прагнення до продовження роду. Йому не потрібно було вчитися мистецтву, воно було з ним від народження, можливо, що тому мистецтво відразу з'явилося в досконалій формі. Чудова художня форма в зображенні тварин у печерних розписах стала наріжним каменем у суперечках про первісне мистецтво. Не погоджуючись з тим, що ці розписи виконані первісною людиною, опоненти приписували їх навіть грекам, які, подорожуючи, нібито могли залишити подібний слід. Важко було повірити, що цей примітивний тип видав таку досконалу форму, і тим не менш наука про первісне мистецтво переконливо довела, що первісна людина поклала початок новій формі буття – буттю художньої форми, розвиток якої простежується надалі всією історією

образотворчого мистецтва. *«Момент звернення людини до цього нового виду діяльності, який ми умовно називаємо художньою творчістю, можна розглядати як найбільше відкриття, яке, можливо, не має рівних собі в історії за тими можливостями, які в ньому закладені».*

1. Давньокам'яний вік

1. Давньокам'яний вік, або палеоліт, – найтриваліший період в історії людства. Півтора мільйона років відбувалася еволюція людини, її анатомії, в результаті якої він отримав свій нинішній вигляд. Один мільйон років тому з'явилися перші знаряддя праці з каменю. Мистецтво зародилося пізніше – 30 тис. років до н.е. На думку вчених, і перші знаряддя праці, і мистецтво стали можливі після того, як у людини звільнилися руки, коли вона почала вільно рухатися. У післяльодовиковий період, коли на Землі потепліло, відбувається глобальна еволюція людини (неандерталець), удосконалюються знаряддя праці. Основний вид діяльності – полювання. Неандерталець став ховати своїх небіжчиків у справжніх могилах, укладаючи їх тіла в позі ембріона без похоронних приладдя.

Автором перших пам'ятників мистецтва був кроманьйонець – людина, дуже схожа на сучасний тип людини, який став ховати мертвих з вчиненням ритуальних дій і вірою в загробне життя. Розквіт мистецтва припав на пізній палеоліт. З чого почалося мистецтво? Як зароджувалася художня форма? Сьогодні встановлено, що першим проявом творчості було зображення контуру руки і її відбиток, тобто предметом уваги

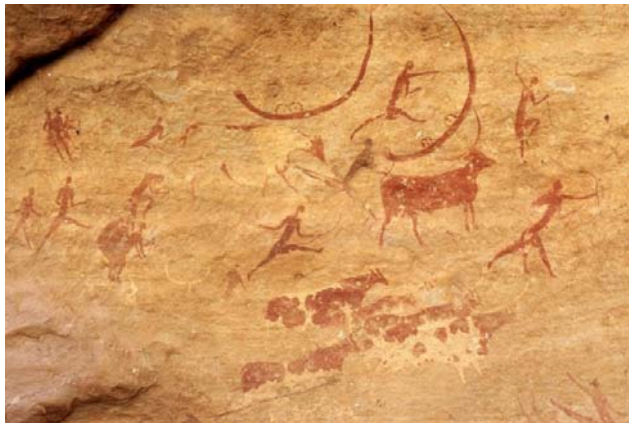
стала рука людини, яка надихнула її на бажання відтворити на стінах печер контур, зроблений вугіллям або відбиток пофарбованої долоні. Можна припустити, що це перші прояви магічного призначення мистецтва. В епоху

палеоліту суспільство складалося з мисливців, які жили ізольовано. Їжу треба було добувати, від успіху полювання залежало їхнє існування. І рука, цей найважливіший інструмент нашого організму, сприяла виживанню: робила знаряддя, добувала вогонь, обробляла тушу вбитого звіра, обробляла шкури тощо.

Можливо, зображення руки – це перший образ, якому поклонялася первісна людина. Одночасно з відбитком руки були виявлені хвилясті лінії, так звані маскарони. Таким чином, можна прийти до висновку, що образотворча художня форма спочатку була двох видів: реалістичною (відбитки і контури руки) та умовно-схематичною («маскарони»). На початку пізнього палеоліту народилися всі види образотворчого мистецтва: розписи на стінах і стелях печер, рельєф і кругла скульптура, гравірований малюнок на кістки, камені. Кругла скульптура створювалася з дрібних порід каменів. Рельєф вирізувався або на окремих каменях, або на природних виступах стін, де потрібно було доповнити деякі деталі, щоб вийшло зображення «натурального макета».

Основна тема мистецтва палеоліту – тварини: мамонти, коні, олені, бики, бізони, ведмеді, що відповідало тотемическим віруваннями людини. Зображені тварини представляли собою тотем – захисника, покровителя певної групи людей.

Існує також припущення, що зображення тварин – це магія, що давала мисливцю надію на те, що він впіймає зображеного їм звіра. Думок з приводу значення образів для первісної людини дуже багато. Безсумнівно одне: наскальний живопис відіграв певну релігійну роль.

Зображення тварин, найпоширеніша тематика у первісної людини, перебували у найвіддаленіших куточках печер, де люди, як правило, не жили, а також на стелі, в темних нішах. Тварин зображували поодинокими і в групах, нерухомих і в русі, здорових і пораних. Найчастіше зустрічаються зображення коней, бізонів і оленів.

Вивчивши ці «галереї мистецтв», вчені прийшли до висновку: печери з наскельними зображеннями були святилищами. Але ніхто не може пояснити, навіщо і чому були створені ці шедеври, які з детальною точністю передають вигляд тварини. Візьмемо на себе сміливість додати, що навряд чи композиції всіх печерних розписів є стихійне пластичне вираження первісного

художника. Перше мистецтво було глибоко символічно: кожна лінія, штрих, предмет несли магічне навантаження.

Спочатку мистецтво первісної людини поділялося на дві категорії. Перша, яка об'єднує зображення на стінах, стелях і підлозі печер, - «наскальне» мистецтво, і друга, до якої відносяться невеликі вироби з каменю, кістки, рогу, - «мобільне» мистецтво. В рамках цих категорій

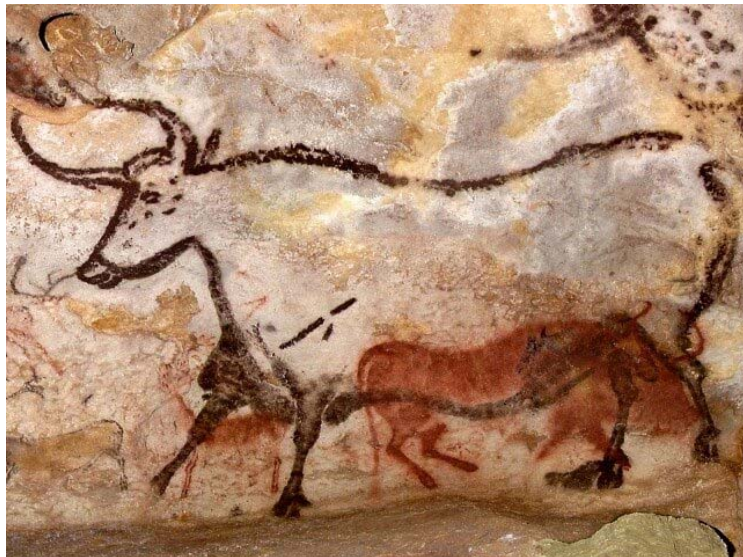

мистецтва зображення людини зустрічаються особливо рідко і вони менш реалістичні, ніж зображення тварин. Як чоловічі, так і жіночі фігури зображені оголеними. Якщо на чоловічих фігурах чітко прорисовуються риси обличчя (очі, рот), то на жіночих – риси обличчя відсутні. Гранично узагальнені безособові форми жіночих палеолітичних зображень, з великим животом і грудьми. Широкий ареал розповсюдження подібних фігурок ясно говорить про їх культовий характер. Завдання в цьому випадку полягало не у відтворенні конкретної натури, а в створенні узагальненого образу жінки-праматері, символу родючості, хранительки вогнища.

Таким чином, палеолітичне мистецтво розвивалося двома шляхами: реалістичним та умовно-символічним. Розглянемо три великих періоди, на які ділять верхній (пізній) палеоліт. Епохи названі по місцях перших знахідок.

Мистецтво періоду Ориньяк (40-35 тис. років до н.е.).

Епоха Ориньяк – час матріархату, час панування материнського роду,

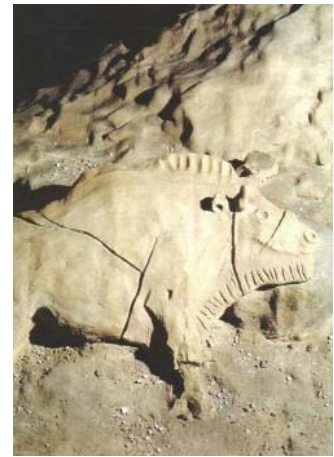

коли жінка керувала життям колективу. Мистецтво цього часу дуже умовно. Найбільш ранні зображення являють собою силуетні малюнки. У багатьох печерах стіни прописані різними штрихами і лініями. Це свого роду перші «проби пера». Поступово з'являються дуже умовні контурні малюнки – північного оленя. Малюнок виконувався кремінним різцем, іноді просто пальцем

по нанесеному глини на стінах печер. Розпис, що виник пізніше, наносився безпосередньо рукою. Первісний художник писав сажею і охрою – жовтою, червоною і коричневою. Найтипівіші і найвиразніші приклади розписів цього періоду зосереджені в печері Ласко, яка знаходиться у Франції. На стінах зустрічаються численні малюнки, що зображають різних представників фауни: диких турів, мамонтів, носорогів, коней, особливо вражають

зображення биків. Це монументальні малюнки (до 5 м), обведені товстим чорним контуром, внутрішня поверхня розфарбована плямами червоного, бурого і чорного кольорів.

У цей же період створюються і перші твори круглої пластики, жіночі фігурки з м'яких порід каменю, так звані Венери. В епоху Ориньяк вперше з'являються зображення рук, червоною фарбою обводився контур руки, сам малюнок обводився в коло. Остання обставина говорить про те, що це не випадкові відбитки, а магичні знаки.

Період Солютре (25-15 тис. років до н.е.). Малюнок вдосконалюється. Починаються перші спроби передачі обсягу за рахунок штрихування. Основна тема – тварини, але поглиблюється образне пізнання світу. У цей період спостерігається панування високого рельєфу, виконаного в техніці поглиблення на скелі (натуральний макет). Можна припустити, що нерівні виступи скелі нагадували первісній людині образ якоїсь тварини і вона починала його допрацьовувати: прибирала зайві частини, створювала майбутній силует тварини. Перші твори «натурального макета» були виявлені у Франції. Це масивні кам'яні статуї корів та бізонів. У Солютрейський період відбувається і поліпшення якості кам'яних знарядь, які прикрашаються різьбленням.

Період Мадлен (15-10 тис. років до н.е.)

Період Мадлен – останній етап розвитку палеолітичного мистецтва і його кульмінація. Усе найбільш цікаве створюється в цей «золотий вік» первісного мистецтва. Основні знахідки були зроблені у Франції – печери Ласко, Фон де Гом, в Іспанії – Альтаміра, Капова печера на Уралі. У цей період створюються зображення, що відрізняються найвищим реалізмом. Ретельно моделюються форми. Уважно зображуються деталі, тварини показані в складних ракурсах. Мадленські художники відкривають техніку багатобарвного живопису. У повному блиску вона представлена у двох печерах: в *Альтамірі* і *Фон де Гомі*. На першому місці за збереження і свіжості барвистих зображень варто печера Альтаміра. Відкрив цю печеру в 1875 р археолог Марселем Саутуола. Багатобарвні фігури тварин, повні динамічної мощі, виглядали як живі. Ніщо в них не нагадувало про примітивну культуру «дикунів» кам'яного століття. Всі ці звірі – бізони, кабани, коні – «живуть» на стелі своїм життям: вони лежать, стоять, зрозуміло, що видають рев, але ніхто з них не біжить, не стрибає, як, наприклад, їх побратими в печері Ласко. Вчені назвали ці застигли, нерухомі фігури «академічним» зображенням.

У печері Фон де Гом основним героєм розписів є бізон, близько шістдесяти його зображень повні добірності і драматизму. Такий досконалості художньої форми може позаздрити і сучасний художник.

Монументальним твором мадленського живопису Західної Європи несподівано вторять барвисті зображення в Каповій печері на Уралі. Площа розпису становить 5,6 м на величезній скельній площині.

Центральне місце займає зображення коня, з боків розташовані фігури трьох мамонтів, далі видно фігури двох коней, семи мамонтів і одного носорога. Розпис виконаний з такою ж досконалістю, як і в західних печерах. Це сенсаційне відкриття говорить про несподівану єдність культури та художньої творчості людей льодовикового періоду.

2. Мезоліт

Наступною епохою є мезоліт – середньо-кам'яний вік (12-8 тис. років до н.е.), післяльодовиковий період, який збігається з встановленням на земній кулі сучасної геологічної епохи.

У житті людства відбуваються великі зміни. З'являються лук зі стрілами. Зникли мамонти, печерні ведмеді. Тепер полюють на дрібних тварин. Люди живуть невеликими колективами, ведуть більш рухливий спосіб життя. Зароджується віра в загробне життя. Про це свідчать розкопки поховань, де знайдено велику кількість речей, покладених разом з покійним. Зміни відбуваються і в мистецтві. Розширюється бачення світу. Первісний художник тепер прагне відобразити життя людини. Він полює, заганяє худобу, збирає мед тощо. Бажання зобразити людини в дії спричинило зміну мови мистецтва, воно стало більш умовним. Тепер художника мало хвилює зовнішня схожість, він прагне показати зміст подій вкрай спрощеною мовою, майже знаками. Зображення дається силуетом, залитим чорною та червоною фарбами. Зміна в духовному змісті образів пояснюється тим, що мистецтво починає обслуговувати повсякденні потреби людини. Мистецтво покидає печери, малюнки більше не ховаються в затишних місцях, а розташовуються ззовні, на скелях, на схилах ярів. Зображення тварин займають скромне місце. Головний герой – людина. Тепер він господар навколишнього світу. Примітно, що за особливостями одягу можна відрізнити жіночі персонажі від чоловічих.

3. Неоліт

Епоха неоліту (новий кам'яний вік, 8-4 тис. років до н.е.) ознаменувала появу нових форм господарювання: скотарства і землеробства. Людина починає жити осілим життям. На землі запанував патріархат. Одним з найважливіших технічних винаходів неоліту стала кераміка. З глибокої давнини у людей були ємності з каменю, але судини з обпаленої глини швидко увійшли в ужиток, деякою мірою підпорядкувавши собі мистецтво. Вироби прикрашалися орнаментом, рельєфом, розмальовувались.

Також людина неоліту навчилася шити собі одяг і прикрашати його візерунками. Таким чином, мистецтво в епоху неоліту покликане виконувати декоративну роль. Широке поширення отримує дрібна пластика. Жіночі фігурки невеликого розміру, пов'язані з культом материнства, виконані з глини і каменю. Саме в цей час вперше з'являється в дрібній пластичці зображення матері з немовлям на руках.

В епоху неоліту виникає нове бачення світу, інше уявлення про місце в ньому людини. У віруваннях хлібороба головна увага приділяється силам природи – сонця, вітру, землі, дощу, від яких залежить його існування. Тоді ж починається поширення культури **мегалітичних споруд** – монументальних конструкцій з великих кам'яних брил або плит.

Найбільш ранні архітектурні пам'ятники, що виникли на рубежі неоліту і епохи бронзи, збереглися на Заході: вони зустрічаються по всій Європі і датуються третім тисячоліттям до н.е. Найпростішими з них були *менгіри*, що представляють собою великі камені з основою, укріпленим в землі; менгір не був пов'язаний з похоронним ритуалом, він був предметом поклоніння. Інші – *дольмени* – представляли собою чотирикутне в плані споруда з великих плит, перекритих також плитою. Найскладніші споруди – *кромлехи* – розставлені по колу кам'яні плити, перекриті кам'яними балками, підковоподібні в плані, з вівтарним каменем у центрі. Типовим прикладом кромлеха є **Стоунхендж** у Великобританії. Цей колосальний ансамбль пов'язаний з культом Сонця. Усі споруди орієнтовані на точку сходу сонця в день літнього сонцестояння, коли промені його світла заливають вівтар. Символічний зв'язок зі світилом,